

СВОЄРІДНІСТЬ МОДЕЛЮВАННЯ КАЗКОВОГО СВІТУ У ТВОРАХ І. ЖИЛЕНКО ДЛЯ ДІТЕЙ

Кизилова В. В., к. філол. н., доцент

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

У статті аналізуються твори І. Жиленко для дітей: “Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як іноді корисно помилятися номером”, “Гном у буфеті”, “Жар-птиця”, “Підкова”. Звертається увага на своєрідність моделювання казкового світу письменницею, стильову специфіку творчості.

Ключові слова: жанр, стиль, літературна казка, поезія, повість.

Кизилова В. В. СВОЕОБРАЗИЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ СКАЗОЧНОГО МИРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИРИНЫ ЖИЛЕНКО ДЛЯ ДЕТЕЙ / Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко, Украина.

В статье анализируются произведения И. Жиленко для детей: “Новогодняя история о двери которой нет, и о том, как иногда полезно ошибаться номером”, “Гном в буфете”, “Жар-птица”, “Подкова”. Обращается внимание на своеобразие моделирования сказочного мира писательницей, стилевую специфику творчества.

Ключевые слова: жанр, стиль, литературная сказка, поэзия, повесть.

Kyzylova V. V. THE DISTINCTION OF THE FAIRY WORLD MODELING IN IRYNA ZHILENKO'S WORKS / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

I. Zhylenko's works of fiction for children audience such as “New Year's Story about the Non-existing Doors and How Useful It Is to Get Wrong with the Key Room”, “The Dwarf in the Diner”, “The Firebird”, “The Horseshoe” are being analyzed in the given contribution. A specific accent is being disposed on the distinction of the author's fairy world modeling and stylistic peculiarity of her works.

Key words: genre, style, literary fairy tale, poetry, novel.

Серед жанрового розмаїття в літературі для дітей та юнацтва II пол. XX століття чільне місце займає казка та її модифікації. Щодалі вона, відображаючи загальний стан літератури й суспільного життя, переосмислюючи типи фольклорно-літературної взаємодії, демонструє стильові пошуки письменників, їхні творчі смаки й уподобання. Домінанти літературно-казкових “відображень” часу засвідчили мінливість казкових форм, розмаїття творчих пошуків авторів, а також стійкість казки як вічної, універсальної форми пізнання й зображення дійсності й людини. Поступово оформилися функціонально-тематичні різновиди казки: пригодницько-фантастичні (В. Нестайко, А. Костецький, Я. Стельмах), пізнавальні анімалістичні (Н. Забіла, О. Іваненко, Л. Письменна), філософські (Е. Андіївська, В. Шевчук), дидактичні (В. Сухомлинський, Ю. Ярмиш) тощо. Попри те, що шлях казки в українській літературі XX ст. осмислювався в низці наукових праць (О. Гарачковська, О. Цалапова, Ю. Ярмиш), усе ж мусимо зазначити, що на сьогодні вона залишається недостатньо дослідженим явищем.

Варто вказати, що казка в системі письменства є дифузним жанром, активно присутнім у прозі, поезії, драматургії і має властивість, як зауважує І. Арзамасцева, “проникати, розчинятися, забарвлювати у притаманні їй фарби абсолютно неказкові твори <...>” [1, с. 27]. Повною мірою стосується це й доробку Ірини Жиленко, в якому представлені твори, що включають казкові елементи, твори, що містять “переживання” казки, твори, що поєднують ознаки казки й інших жанрів.

Перу письменниці належить низка збірок для дітей: “Достигають колосочки” (1964), “Вуличка мого дитинства” (1978), “Двічі по два – дорівнює кульбабці” (1983), “Казки про буфетного гнома” (1985), “Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як корисно іноді помилятися номером” (1986). Твори І. Жиленко введені до шкільних програм (2, 3, 6 класи); вони стали окрасою підручників та встигли полюбитися дітьми. Серед дослідників її творчості варто відзначити Д. Дроздовського, М. Жулинського, О. Ярового, О. Никанорову, М. Коцюбинську. Цікаві й оригінальні міркування шанованих авторів про творчу манеру письменниці, стильову оригінальність та стилістичну вправність стануть орієнтиром у дослідженні своєрідності моделювання казкового світу, особливостей поєднання казкового й реалістичного у творах І. Жиленко для молодших читачів, їх смислового навантаження, місця й значення в історико-культурному контексті доби.

У 1986 році побачила світ повість-казка І. Жиленко “Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як іноді корисно помилятися номером”. В її основу покладений сюжет *детективної*

Філологічні науки

повіді, на тлі якого розгортаються казкові події. При цьому у творі органічно переплелись дві емоційно-змістові стильові лінії письменниці: реалістична, сповнена конкретними історико-біографічними реаліями, й казково-фантазмагорична з притаманними їй буйністю фантазії, апології чарівного на противагу сіро-буденному. Як слушно зазначає О. Никанорова, "...вони пов'язані в І. Жиленко однією спільною ідеєю – добра і щастя як основи й мети людського існування" [6, с. 7]. Тому цілком природним є звернення автора до морально-філософських проблем.

В основі композиційної побудови твору лежить загадка-злочин: напередодні Нового року з музею прикладних мистецтв зникла фігурка "Маленького Моцарта", про що директор музею намагається сповістити міліцію. Хід подальших подій твору обумовлений елементами детективної гри: директор музею помиляється номером і натрапляє на детектива-чарівника, якому історія про викрадення Моцарта в силу своїх чарівних здібностей вже відома. Напруженість, несподівані повороти подій, збіги обставин і парадокси, неухильний рух до фіналу – рухають сюжет повісті. При цьому гра у творі ускладнюється, часто набуваючи форми гри смислами, а ігровий простір охоплює кілька пластів: детективний, казковий, історичний, філософський, які набули в тексті твору органічного синтезу.

Власне, детективна лінія розгортається навколо розслідування викрадення фігурки Моцарта. Лінія казкова пов'язана з подіями, що відбуваються за таємничими дверима, що то з'являються, то зникають на останньому поверсі будинку, в якому мешкає одна з головних персонажів твору – восьмирічна Орися. Невеличкі темно-коричневі двері – вхід до ірреального світу, в якому час змінюється за допомогою натиску на чарівну кнопку, а в дзеркалі, немов у телевізорі, можна побачити все, що відбувається на вулиці, в сусідній квартирі, в таємничому лісі й навіть у квартирі Орисі, коли маленькою дівчинкою була ще її мама. За таємничими дверима мешкає Діодор Аристархович, Великий Охоронець Скарбів, "чарівник, який виконує обов'язки приватного детектива". При цьому авторка з перших же сторінок твору наголошує на тому, що "Чарівники мають право втручатися лише там, де люди зовсім безсилі. Поки що – безсилі. Адже кожне добре чаклунство складається з великого знання і великої доброти. Коли людина досягає великого знання і великої доброти – вона стає чарівником. Знання без доброти – це справжнє нещастя, воно може породити лише злих чаклунів" [3, с. 8].

Історичний пласт твору пов'язаний, насамперед, із темою війни, що, власне, репрезентований спогадами про поруйноване війною дитинство. Коли знайшлася улюблена дитяча іграшка Орисині мами, вона несподівано заплакала: "Чого ти плачеш, мамо? – Мені шкода дівчинки, яка плакала за цим яйцем багато років тому. *Шкода всього мого темного од війни дитинства* (курсив – В. К.)" [3, с. 55]. Крім цього, це ще й розповіді про рідних Орисі, її бабусю, прабабусю, молоду матір дівчинки тощо.

Остання (історія Орисині мами) демонструє яскраво виражену ліричну емоцію твору, що пов'язана з трагічною екзистенційною проблемою. Це ситуація відчуження, "самотності серед людей", непорозуміння зі світом. "Вона (мама – В. К.) каже, що єдина мрія в неї – це посидіти хоч на мить у тиші, на самоті, десь у хатинці серед лісу, де нікого-нікого, тільки вона, засніжений ліс і велика тиша" [3, с. 49]. Майстерність письменниці виявилася в тому, що вона змогла вкласти недитячі проблеми у твір для дітей, викласти їх дитячою мовою, зробити доступними для дитячого розуміння.

На окрему увагу заслуговує історія про Самотнього Чоловіка (розділ 19). Вона не має нічого спільного ні з детективною лінією, ні з казковою. Це своєрідний "конспект" великої філософсько-психологічної повісті, що демонструє відчужений трагічний стан світу, позбавитися якого можна лише в казці. Прикметною рисою цього світу, що свідчить про стан його відчуження, – є безликість. Невипадково Самотній Чоловік не має імені. Його історія завершиться щасливо, але лише завдяки тому, що він врятував покинутого своїми господарями собаку Рекса.

Органічним доповненням тексту твору є введення до нього поетичних замальовок, що виявилися суголосними загальній тональності твору і часто немовби резюмують викладене в розділах повісті-казки:

Можна жити й не тужити
без машин, і шуб, і слуг.

А без друга як прожити?
Всім потрібен вірний друг.
Щирий, добрий друг.

Хай там бурі й завірюхи!
Хай там тисячі тривоги!
Все пусте, коли ти з другом.
Вдвох. Або найкраще – втрох.

І чотири не завадять.
Навіть п'ять не зайвина.
Більше друзів – більша радість
вам і нам [3, с. 36].

У повісті-казки дві кінцівки. Перша – зовнішня, дається згідно з законами детективного жанру: викрадачі Моцарта знайдені й ув'язнені, Оріся з Тимчиком визволені, слідство завершується. Друга – внутрішня, має морально-філософський характер: з останнім ударом годинника під Новий рік зникають усі чарівні герої, чарівна кімната за дверима й лишаються абсолютно щасливими усі мешканці будинку: Оріся й Тимчик, батьки Орісі, її бабусі, сусіди й навіть самотній чоловік; утверджується радість буття.

Атмосферою свята, енергією життя, краси, казковості, що невіддільні від яскравої образності та польоту фантазії наділені поезії І. Жиленко “Жар-птиця”, “Підкова”, “Гном у буфеті”. Поетеса вірить в утворення такої спільноти людей, що відчувають красу, про яку вона писала:

Ми – це дихання тисячі щастя.
Ми – це ніжність небес на щоді.
Ми – це ти, і ось той, і ось та –
невичерпна безсмертна спільність.
Ми – це щедрість і доброта [3, с. 73].

Із 1998 року журнал “Сучасність” друкував есе І. Жиленко “Homo Feriens” (“Людина, що святкує”). Це своєрідний ключ до розуміння всієї творчості письменниці. “Свято” як духовно вивищений стан людського існування – це сповідання принципів добра, добротворення, збереження людської гідності, здатність знаходити щастя в його найдрібніших повсякденних виявах. М. Жулинський у передмові до “Вибраного”, характеризуючи творчість письменниці, справедливо зазначає: “Це поезія відвертого, сповідально чистого, як молитва, добра і ласки, надії, а головне – *свята* (курсив – В. К.) на цьому земному карнавалі життя; це пошуки духовної опори передусім у собі серед жорстокого і холодного велелюддя....це зазивання підтримати вірою в добро і надію високим злетом уяви, фантазії” [4, с. 10].

Ти знаєш, у нашому домі,
в старому буфеті, давно
живе мій добрий знайомий –
старенький буфетний гном [3, с. 47].

Такими рядками починається вірш “Гном у буфеті”.

Образ гнома (який, до речі, з'являється і в інших, навіть недитячих, поезіях) – символ людини, яка подивилася на світ широко розплющеними очима [2, с. 11]. Він у письменниці виступає носієм казкової свідомості, представником потойбічних добрих сил, здатних оберігати людину. За його допомогою реципієнт потрапляє у світ суцільної і єдино можливої казки. На свята гном золотить сервізи (золотий – один з найулюбленіших кольорів письменниці. У нашому контексті сприймаємо його як ознаку чогось дзвінко-щасливого, сонячного), дарує слухняним дітям шоколадки й нашіптує їм казки.

Він любить какао пий,
смоктати м'ятні гостинці [3, с. 47].

Наділивши гнома такими рисами характеру, письменниця намагається наблизити його до адресата (маленького читача), який теж дуже любить солодощі. Проте водночас

Навчився він чемних манер
в одній маркізі з фарфору [3, с. 47].

Франтомом називає його маркіза. Троянда в петлиці гнома, чайна церемонія разом з дамою під акомпанементи цвіркуна-музиканта (шляхетні аксесуари, які сьогодні видаються дещо

старомодними), визначають аристократичну суть поетичного героя. Так проходять століття, але свята зустрічі зі стареньким мешканцем буфету чекають усі.

М. Коцюбинська в одній із своїх розвідок написала про І. Жиленко: “У поетеси свій чітко окреслений стабільний мікрокосм. Його осердя – рідний дім, своя кімната – як фортеця, без якої не вижити в цьому розбурханому недоброму світі” [5, с. 232]. Цілком слушне зауваження, що стосується в тому числі й дитячої творчості письменниці. Гном живе у буфеті, спить у старій музикальній скриньці, його ковпачок багріє серед вазочок – ці атрибути символізують домашній затишок і теплоту. Водночас автор наголошує на вічному, позачасовому існуванні казкового персонажа:

Століття, і друге, і третє, –
прислухайся! – чуєш? – завжди
клопочеться гном у буфеті,
бормоче, зітха, шарудить [3, с. 47].

Отже, часові рамки вірша – вічність, а діти-читачі, які мають здатність відчувати міфічні сили та казкових істот, сприймають поезію як виплід казкової уяви.

Майстерність І. Жиленко в поезіях для дітей виявилася і в органічному поєднанні елементів реальності з фантастикою. Казкові персонажі у її творах наділені реалістичними рисами характеру. Чарівна золота Жар-птиця (вірш “Жар-птиця”) їсть родзинки, п’є молоко, любить дивитися мультфільми й читати дитячі журнали. Вона така ж, як і всі діти (що не може не дивувати маленького читача, захоплювати його атмосферою незвичайності). Поезія водночас має алегоричний відтінок. Яскрава золота птаха не може жити в клітці. Її призначення – освітлювати міста, дарувати людям сонце, а, отже, радість і свято:

Дорослим і дітям
яснішали лица:
“Як хороше жити
під сонцем Жар-птиці!” [3, с. 56].

І лише стара кульгава гава разом із воронячою оравою натякає на непристойно яскравий колір Жар-птиці (очевидно, йдеться про тогочасну політичну атмосферу, коли все яскраве, своєрідне й неординарне сприймалося як вороже й непристойне, а тому місце йому – “лише в клітці”). Письменниця намагається оптимістично завершити розповідь про екзотичного птаха:

Пішли на лад у неї справи.
І скоро знов злетить вона
на злість лихим, кульгавим гавам,
на новорічну радість нам! [3, с. 56].

Символом щастя вважається підкова. З такою назвою з’явився в І. Жиленко вірш для дітей. Письменниця не зраджує своїй традиції. Відтак читач має можливість знову зануритись у святкову чарівну атмосферу. Цього разу – Нового року, улюбленого дитячого свята.

Була зима. Ішов зелений сніг.
За ним – рожевий. Потім – фіалковий.
І раптом протрюхикав на коні
Дідусь Мороз. І загубив підкову [3, с. 83].

Лірична героїня твору, незважаючи на цінність своєї знахідки (адже підкова може притягувати щастя), вирішує повернути її назад до Лапландії. Для багатьох такий вчинок залишиться незрозумілим. Автор не випадково вводить у вірш гіперболізований образ “семисот роззяв”. Під ним легко вгадуються ті, хто заздрить чужому щастю, й ті, хто береться судити про чужі добрі вчинки.

Дослідники творчості Ірини Жиленко звертали увагу на колористичне бачення письменниці як одну з найприкметніших ознак її поезій. “Колір у віршах І. Жиленко – не прикраса, не доповнення, а органічна частка зображуваної картини”, – стверджує О. Никанорова [7, с. 102]. Колористична композиція поезії “Підкова” яскрава, в ній відчутне бажання автора бачити світ радісним, прекрасним, що підкреслює сприйняття життя письменницею як свята. Автор немовби “грається” з колористичними епітетами: сніг у неї зелений (символізує молодість, енергію, красу й радість), рожевий, голубий (чистота, незатьмареність), ніжно-фіалковий.

Найбільш уживаний у поезії І. Жиленко – золотий. В аналізованому вірші – це *золота підкова*. Він має місткий емоційний підтекст, широку асоціативну сферу (ознака дорогоцінного, сонячного, життєдайного). Кольори символізують стан душі поетеси, допомагають відтворити власний емоційний стан, зобразити казковий світ, в якому живуть герої поезій.

“Така вже її доля – доля поетеси-принцеси, інфанти, якій ніколи “не вирости з бантів”, не насолодитися рожевими снами, якій судилося до смерті “шукати казкові скарби у місті журби, боротьби і злоби”, бути вічним золотошукачем, старателем на річці життя, котрий вимиває із золотоносного піску мови іскрометні злитки метафор, епітетів, алітерацій. Так судилося Богом тій, “В якої очі за сезоном чомусь міняли кольори”, заходити в королівство кольорів і вибирати той, який найкраще прикрасить цей день, цей настрій, цю мелодію” [4, с. 13].

У творах для дітей І. Жиленко залишилися вірною своїм світоглядним переконанням. Відрізняючись стилістикою й мірою поєднання казки й реальності, вони водночас демонструють єдність світовідчуття письменниці, авторське розуміння цінностей буття. Твори І. Жиленко випромінюють добро, оптимізм, вони насичені атмосферою свята, радості, добра, казки, що так необхідні дітям і є прикметною ознакою мистецького кредо письменниці. Атмосфера дива й вигадки, фантастична умовність часто присутня й у творах митця для дорослих читачів. Їх дослідження крізь призму авторської філософії становить перспективу подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арзамасцева И. Метафора жизни. Размышления о сказке / И. Арзамасцева // Детская литература. – 1991. – № 9/10. – С. 26-29.
2. Дроздовський Д. Поетична суб'єктність у віршах Ірини Жиленко / Д. Дроздовський // Слово і час. – 2008. – № 1. – С. 10-18.
3. Жиленко І. Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як іноді корисно помилятися номером / І. Жиленко – К.: Веселка, 1986. – 126 с.
4. Жулинський М. Та, що молиться Богові віршами / М. Жулинський // Жиленко І. Вибране. – К.: Дніпро, 2006. – С. 5-20.
5. Коцюбинська М. Вікно у сад: “Вибране” Ірини Жиленко / М. Коцюбинська // Мої обрії: у 2 т. – Т. 2. – К.: Дух і літера, 2004. – С. 219-254.
6. Никанорова О. “І добрі дерева стояли на добрій землі...” / О. Никанорова // Жиленко І. Вибране. – К.: Дніпро, 1990. – С. 5-12.
7. Никанорова О. Штрихи до портрета Ірини Жиленко / О. Никанорова // Поезії одвічна висота. – К.: Радянський письменник, 1986. – С. 94-124.

УДК 821.161.2-2

ІВЕНТ-АНАЛІЗ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ 40-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Ковпик С. І., д. філол. н., професор

*Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ “Криворізький національний університет”*

Стаття присвячена методиці івент-аналізу творів драматургії на історичну тематику. Авторка проаналізувала вихідні та основні події п'єс 40-х рр. ХІХ ст., визначила те, що окрема подія із життя суспільства впливає на формування характеру окремої дійової особи. Відзначено, що і вихідні, й основні події творів драматургії на історичні теми мають обов'язково своїх актантів.

Ключові слова: івент-аналіз, подія, подієвий ряд.